

DETERMINAREA CIRCUMSTANȚIALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ (2)

ANCUȚA COCIUBA

Liceul „Athanasie Marienescu”, Lipova (Arad)

Cuvinte-cheie: *limba română veche, gramatică, complement circumstanțial*

Complementul circumstanțial de cauză, deși face parte dintre complementele „periferice” ale grupului verbal, putând fi suprimat fără a influența „corectitudinea gramaticală” a enunțului, cunoaște o răspândire apreciabilă în limba veche, mai ales la nivel frastic, ca circumstanțială de cauză.

Circumstanțialul de cauză, între 1521 și 1640 se exprimă prin:

1) „*nume sau grupuri nominale*”, construite cu prepozițiile *cu, de, din, în, la, pentru, prin, printre* și, rar, *după*: *carii vor fi cu vină certați* (CC¹, 247); *de boală sau de nevoie mare, post 40 de dzile* (Prav. 1581, 207^v); *pentru răutașile voastre ele voiu săca* (MI, 172^v); *Tremurau în frica ta, dzi de giudețu* (CS¹, XV, 121^f/13–14); *pridădiții ceiu ce scot alții de pre locurile loru printru dereptare* (CS¹, V, 52^f/5–7); *că am greața easte după ei a primi năravu* (CV, 7^f/67) etc. Apare însă și *dereptu*: *Însă dereptu prilăstirea lor pusu-l-ai lor rreu* (PH¹, 63/10–12). Destul de răspândite în limba veche, construcțiile cu *derept(u)* vor ieși treptat din uz.

2) *adverbe și locuțiuni verbale* (mai ales): *derept aceea: Derept aceea ispovedescu-me-ție* (PH¹, 14^f/14–15); *pentru aceea: Pentru aceea nu ne temem cîndu se va smenti pămîntul* (PH¹, 39^f/16); *căce* „de ce” (foarte frecventă): *O, căce n-am miilit mișeii! O, căce nu ne-am pocăit...?* (CS¹, V, 43^v/2–4) etc.

3) *verbe la gerunziu*: *Am văzînd noi perirea noastră și cugetul lui cel rău... ne-am isprăvit lucrul ș-am stat la băsău* (1600, Moldova, act diplomatic, DĪ, 143).

Nu au fost afectate complemente de cauză exprimate prin adjectiv.

În ce privește *topica*, o particularitate față de limba actuală o prezintă regula antepunerii unor locuțiuni adverbiale ca *derept aceea, de aceea, pentru aceea* (v. *supra*). „Aceste pronume – comentează C. Frâncu – precedate de propoziții, funcționează ca niște locuțiuni adverbiale și sunt folosite *anaforic* reluând informația din frazele anterioare. Altele ele funcționează când au un corelativ: *derept aceea... de aceea* și *cataforic* anticipând informația de după ele“ (p. 193)¹.

Pentru perioada 1640–1780 este de semnalat doar ieșirea treptată din uz a locuțiunii adverbiale *derept(u) aceea*, concurată puternic de *pentru aceea* și *de aceea*: **Pentru-acăea** zice Domnul (SA, 34^r), dar și *pentru aceasta*: **Pentru aceasta** dară, fie-ți în minte (CD, 67^r). Locuțiunea *derept(u) aceea/aceasta* apare mai ales în formulele administrative: **Derept acăia** să fie volnic părintele (1701, DRA, I, 189); **Drept aceasta**, poruncescu domniia mea (1741; DRA, I, 395) etc.

Se produce și o anumită selecție a prepozițiilor, cele mai frecvent atestate fiind: *de, din* și *pentru*: **Iară Moisi, de frica luminii** au intrat într-o piatră (1777, ms. 1151); **Pintru ie m-o prins bănatu** (C. Cîmp., 9^v); **turcii sînt mînioși pentru fuga hanului** (AB, 214)².

Complementul circumstanțial de scop apare exprimat prin substantive sau substitute precedate de prepoziții ca: *de, derept, cătră, pentru, pre, spre* sau de locuțiune prepozițională *întru* potrivă: **să fie noao de iertarea păcatelor** (MI, 191^v); **derept ispășenie** noastră, venit-au den ceri (C. Cat., 7^r); **să fie lesne spre înțeles și către cetit** (CC², 10); **să de ei pentru capul miu** (1563–1564, jud. Gorj, DÎ, 96); **numele lui pre aștoriu să-l chemăm** (CS¹, XII, 104V/14–15); **vor fi gătiți ca un voinic spre războiu** (MI, 176^v); **Cade-se duhovnicului a împărți păcatele omului... întru protivă păcatelor** (C. Prar., 1^r) etc.

Totuși, *derept, cătră* și *întru* potrivă sunt treptat eliminate în favoarea lui *de, pentru* și *spre*.

Complementul de scop exprimat prin *infinitiv* este destul de răspândit în textele din secolul al XVI-lea, în special în cele nordice,

dar frecvența lui scade „din cauza limitării întrebuințării infinitivului prin construcțiile verbale personale“ (p. 194): *de va lua pre o sor a mea a-i fi muiare* (Prar. 1581, 229^f): *nu venii a chema derepții* (CC², 8) etc., dar: *Iară neputenciosul mîngîie-lu dereptu se împle legea lui* (Prav. I, 8^f).

În legătură cu *căce* și *de ce* este de precizat că ele, alături de funcția de complement de cauză, o au și pe cea de scop, dezambiguizarea aflându-se în răspunsul întrebării: *O, căce cu focul arse și căce oaspele ce iaște de la împăratul ceriului? Isacu face mîncare* (CS¹, 78^v/2–5). Ca topică, aceste locuțiuni stau în fruntea propoziției interogative³.

În perioada următoare, 1640–1780, se produce o restrângere a prepozițiilor asociate substantivelor sau substitutelor cu funcție de complement de scop, la *pentru* și *spre*: *Doamne privește jirtva aceasta, pentru iertarea păcatelor* (Lit. 1706, 5^f); *că toate le faci spre facere de bine* (Lit. 1743, 6^v) etc.

Complementul de scop exprimat prin *infinitiv* este răspândit în epocă, dar este concurat și, în unele structuri, înlocuit prin conjunctiv, „care era o inovație în această funcție sintactică“ (p. 366): *Și toate țările veniră la Eghipet a cumpăra de la Iosif* (BB, Fac. 41–57), dar: *să cumpere* (ms. 4389).

Este rar atestat complementul de scop exprimat prin *gerunziu* sau *supin*: *s-au dus la papa de la Roma rugîndu-l să dea ajutoriu* (RP¹, 241); *cînd împărăția va vrea să iasă la vînat* (RG, 121). Acest tip de complement impune și restricția de a fi postpus regentului⁴.

Complementul circumstanțial instrumental se exprimă, prototipic, printr-un nominal cu prepoziția *cu*: *Însă cu ochii tăi căuta-veri* (PH¹ 78V/8); *scriu și mărturisesc cu acest zapis al mieu* (1628, Moldova, DRG, A, XIX, 13); *am scris cu mîna mea* (1592, Drăgușani-jud. Iași, DÎ, 175) etc.

Cu alte prepoziții este mai puțin frecvent: *i se va da har pren Isus Hristos* (C Cat., 3R); *de ascunsele tale împlu-se zgăul* (PH¹, 11^v/12–13); *ne-au dat Dumnedzeu cuventele afară să ne spovedim pentru* (= prin) *eale* (CS¹, 101^f/5–7) etc.

Sporadic apare complementul de scop în dativ, ca reflex al influenței originalului slav (Prov. 1581, 219^f)⁵.

În perioada următoare nu sunt modificări esențiale. De remarcat frecvența locuțiunilor prepoziționale *cu mijlocul, prin mijlocul: și el făcuse jalbă la vezirul Cara Mustafa pașa prin mijlocul grecilor* (CM¹, 101); *au făcut pe Dionisie patriiarh Țaringradului cu mijlocul domnului Constantin-vodă Brîncoveanu* (AB, 307). Nu sunt atestate complemente instrumentale *cu mulțumită și datorită*, deoarece nu deveniseră încă prepoziții.

Ca fenomen nou pot fi menționate *complementele instrumentale* „tautologice“ cu prepoziția *cu*, calchiate din greacă. Ele generează așa-numitele „complemente instrumentale interne“ din textele traduse din greacă (uneori prin intermediul textelor slave) sau din cele scrise de autori care știau greaca: *Cu anathema vei anathimisi pre ea* (BB, Dt. 13.15); *Cu fărădelêge veț fărădelegiui* (BB, Dt. 31.29); *Vei murui cu muruială* (ms. 45, Dt. 27.4, în BB) etc. Aceste construcții apar mai ales în textele bisericești și în cronică⁶.

Complementul circumstanțial sociativ apare, de regulă, pe lângă verbe agentive și se realizează prototipic prin prepoziția *cu*: *cu tine izbavi-me voi de năpaste* (PH1, 13V/2–3).

Mai apar locuțiunile prepoziționale *de alătura cu, depreună cu, împreună cu*: *va fi împreună cu îngerii* (MI, 183^v); *are Dragomir ocină... depreună cu Neacșul* (1617; BDR, 34); *să vii de alatore cu rugătorii* (1625; BDR, 108). De remarcat apariția lui *și* cu valoare prepozițională (= *cu*): *Ieși Pătru și alt ucenic* (CT, 231^v).

Este atestat și complementul instrumental *în dativ*, aceasta în *Codicele voronețean*, unde este considerat un calc după textul slavon care a stat la baza lui: *celui ce vru elu se me ivescu slaveei împreurat* (CV, 81V/5–6), calc după sl. *slave obištnykū*⁷.

În perioada următoare se conservă structurile anterioare: *toți ceia ce era cu nus* (Ap. 1646, 13^v); *norodul tău ce iaste aicea și să roagă umpreună cu noi* (Lit. 1743, 5^v); *sărace Purice, de oi scăpa eu și tu, atuncea ți-i schimba numele* (NL1, 167)⁸.

Complementul circumstanțial de relație se exprimă prin:

1) substantive cu prepoziție sau locuțiuni prepoziționale. Specifice perioadei sunt construcțiile cu prepozițiile *de, despre, la*: *Dămu-ț știre de rîndul celor slugi* (1621; BDR, 61); Mai rar apar prepozițiile *cătră, de pre, pre*: *nu-s mulțemitori cătră dătătoriu de*

bine (CC², 506). Este atestată și prepoziția *a* „la“: *oameni bogați întru vecie, rîvnitori a bune lucrure* (Cpe. 527), dar și prepoziția slavă *za*: *I pak dau știre za* (= *despre*) *lucrul turcilor* (1521, Câmpulung, DÎ, 95).

Foarte frecvent apare structura cu locuțiunea prepozițională *de rîndul* „cu privire la“, „privitor la“, „cu valoare parentetică“: ***De rîndul oștilor, măriia împăratului cu țara-ș și bine să ia amente și să grijască că Ardealul și Țara Rumînească în ce loc sînt*** (1600, Transilvania, act diplomatic, DÎ, 130) etc.

Ca o particularitate este complementul de relație exprimat prin substantiv *în dativ*. Construcția se întâlnește numai în traducerile din slavonă și se limitează la regentele adjectivale *destoinic*, *vinovat*: *să fie destoinicu morrției* (CV, 36^v); *el să fie vinovat morției* (CT, 104^v). Este vorba de calcuri după construcții slave cu *dostojnŭ*, *povininŭ* și sunt limitate la traducerile din slavonă din secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea nu mai sunt atestate⁹.

2) verbe la infinitiv și participiu: *să fie tot omul currundu a audzi și amînatu a grăi și amînatu întru minie* (CV, 57^r/13–14, 5^v/1).

Situația nu se schimbă în perioada următoare, complementul de relație fiind exprimat preponderent prin substantive sau substitute cu prepoziție, dintre care cele mai frecvente sunt *de*, *despre*, *pentru* și *la*: *ce foarte era vestit de vrédnic și de înțelept* (CPr. 41); *s-au isprăvit în țară și în gubernium despre rîndul popilor rumănești* (1699; LDIT, 480); *pentru oamenii proști scrie așa* (1695, Transilvania, ms. 1436 din BAR, f. 31^r); *Altmintulea era un întreg la fire... La lucruri de războaie meșter* (ULM, 111) etc.

Ca inovație este semnalată apariția, pe la sfârșitul perioadei, a așa-numitului „complement de relație intern“ exprimat prin supin: ***De murit voiu muri*** (1780, Țara Românească, ms. 1151 din BAR, f. 235); ***de omorît nu i-au omorît*** (AB, 344) etc.

Cum am arătat (v. *supra*), complementul de relație exprimat prin substantiv *în dativ*, pe lângă adjectivele *destoinic*, *vinovat*, nu mai este atestat¹⁰.

Complementul circumstanțial concesiv, era, cum s-ar spune *in statu nascendi*, căci raportul concesiv se exprima aproape numai la nivel frastic. În aceste structuri sintactice apar unele corelative

adverbiale în propoziția regentă ale unor conjuncții sau locuțiuni conjuncționale care introduc o concesivă: *acie, acolo, atunci, încă, încași, tot, totuși: Domnul nu chemară, acie înfricără-se cu frică* (PS, 19); *se o are fi și luat, încă să-i împarță* (Prov. 1581, 267^r); *oare să vor avea bogăție, oare meserătate, totuși e lucru bun* (CC², 461) etc.

Complementul concesiv este exprimat mai des prin *gerunzii*: *tu mie îngăduși a face rău, stiind tu mine stîrv împuțit și putujune* (CS¹, XIV, 113^V/16–19)¹¹. Complementul concesiv se exprimă, în perioada 1640-1780, prin substantive sau substitute, precedate de locuțiunea prepozițională *cu tot* (*cu toată, cu toți, cu toate*), prin verbe la gerunziu sau infinitiv și prin adverbe cu sens concesiv (*încăși, totuși, tot*) sau prin locuțiunea adverbială *cu toate acestea*, considerată „o inovație importantă pentru evoluția complementului concesiv“ (p. 370): *și cu toate aceste pricini... vedeți-l cît iaște de despărțit de aceea ce să cuvenia să-i arate vrednicia* (AD, 117); *măcar că mai la multe n-au nimerit de a grăi de firile lor adevărul, iar încăși („totuși“) destul că tot au pomenit și zis cevași* (CM¹, 170); *Aceia fiind oameni păgîni și încă făcea cinste oamenilor* (Caz. V, I, 188^r); *ca oricarile în numărul supușilor săi a-l primi ar învoi, măcar în gunoișteu curții sale a să tăvili* (CII, 125^r) etc.

Complementul concesiv mai este exprimat, destul de frecvent, prin adverbul *amintrelea* „în caz contrar“: *Amintrelea, dacă nu se vor certa cu pedeapsă, va pieri cînstea și omenia* (1760, Brașov, BDSB, 17)¹².

Complementul circumstanțial condițional nu și-a format încă structuri specifice, ideea de condiție fiind exprimată aproape numai prin propoziții condiționale.

În câteva rare cazuri, apar *gerunzii* care, pe lângă valorile temporale și cauzale, au dezvoltat și un sens condițional: *neci o slovă a lui Dumnedzeu nu vei și necitind acolo* (PO, 7).

De asemenea, adverbul *amintrelea* (*aimintrea*), specializat pentru redarea modalității, apare în contexte în care arată condiția „atunci când prezintă o supoziție contrară unei singure posibilități admisibile enunțate la nivel de frază sau de context (p. 198): *E acmu*

nu oprеște, ce **amintrileaș** țării a sa arată mai mare (CC², 308); Și **aimintrea** iară iaste minunată (CC, 342)¹³.

Și în perioada 1640–1780 exprimarea ideii de condiție se realizează prin subordonata circumstanțială condițională. Sporadic, la fel ca în perioada anterioară, complementul condițional apare exprimat prin gerunzii: *Înțelegînd aceasta, Ștefan Vodă trimis-au la craiul leșescu cu soli pre credincioșii săi* (ULM, 101): *Iară aceia, fiind aici, s-au făcut streini și vinetici* (N Înv., 19); *Trăind cu ei, fac păcatie* (C Cîmp. 7^v) etc.¹⁴.

Complementul circumstanțial opozițional exprima, ca și astăzi, „ceea ce era prezentat drept contrar celor exprimate de alte elemente ale structurii ternare caracteristice“ (p. 198). Depindea de un verb la mod personal, de un verb la infinitiv sau gerunziu și, rar, de un adjectiv sau de o interjecție cu valoare predicativă.

Se exprima prin substantive sau substitute precedate de locuțiunile prepoziționale *în loc de*, *în locul* sau prin verbe la infinitiv precedate de locuțiunea prepozițională *în loc de*: *Că-ș vor fi, de loc de tată și fiu, svedenici* (Prav. 1581, 266^v); *aruncă pizmă... în loc de blagodarenie* (MC, 388); *și-n locul acelor tocmële... au făcut alte tocmële* (1626; BDR, 129)¹⁵.

Specifică perioadei este prepoziția *derept(u): puseseră pre nenre reu dereptu binre* (PH¹, 95^v)/12–14).

Aceeași situație și în perioada următoare: *în loc de moarte, viață să dobîndești* (Caz. V, I, 338^v); *în locul Misii, pune Itallia* (CCI, 152); *în loc de a-l acoperi, ca pre un tată, au ieșit afară și l-au grăit de rău* (AP, 173); *Și în loc de a să bucura, el începu a vărsa lacrămi* (NÎnv. 314) etc.

Construcțiunile infinitivale încep să-și diminueze frecvența, ele fiind concurate de propozițiile opoziționale cu conjunctivul¹⁶.

Complementele circumstanțiale cumulativ și de excepție „prezintă în epoca cercetată o serie de trăsături care nu se întîlnesc în limba literară modernă“ (p. 199). Se regăsesc aici prepoziții și locuțiuni prepoziționale sau adverbe „cu valoare exceptivă sau cumulativă“ dispărute din limbă după secolul al XVI-lea sau cu folosință limitată: *alegînd (de) „în afară de“, trecînd de „cu excepția“, (de)asupra (de) „pe lângă“: Nemică mai mult punem voao*

greime **alegînd de nevoile** acestea (CPr., 72); și nu e Dumnezeu **trecînd de mine...**

În legătură cu *alegînd de, trecînd de* se precizează că nu sunt calcuri după slavonă, „ci reprezintă inovații ale limbii vechi, explicabile printr-o deplasare de sens“ (p. 199). Este însă un calc construcția *asupra de aceasta* și prepoziția *deasupra*, din *Polia de la Orăștie*, după magh. *förlötte*.

Dar încă din secolul al XVI-lea, construcțiile amintite sunt concurate de construcții „exceptive și cumulative“ ca *afară de, fără, fără de, fără numai, lîngă* și pe *lîngă*: *Și nimică afară nu grăiescu de cĕlea ce prorocii dziseră* (CV, 40^f); *Că cine e Dumnezeu fără Domnul?* (CP1, 27^v) etc.

În epocă a apărut și structura *lîngă + pronume demonstrativ*: **Lîngă acĕstea, iară prorocia lui Varlaam prorocul** (PO, 5), fără ca ea să se fi gramaticalizat¹⁷.

În perioada următoare (1640–1780) situația rămâne, în mare, neschimbată pentru circumstanțialul *cumulativ*. Continuă să fie folosite prepozițiile *lîngă* și *pe lîngă*, alături de locuțiunile prepoziționale *fără de, (în)afară de, (în)afară(din)*, la care se adaugă acum *osebit de*: **Osebit de acĕstea, mă jăluiește Andreiu Turnavitu pentru Stoica Nepercea** (1776, Aj, 213); **lîngă alte daruri, ce i-au dăruit, i-au făcut și barat împăratesc** (IRP, 92) etc.

Dispar însă formațiile cu *alegînd, alegînd de, și asupra de*. Dintre acestea, *alegînd de* este tot mai mult înlocuit de *fără numai*, așa cum rezultă din compararea *Pravilei* lui Vasile Lupu (1646) cu *Indreptarea legii* (1652)¹⁸.

Construcțiile de bază din prima perioadă ale complementului de *excepție* rămân neschimbate și în a doua perioadă: substantiv sau substituit precedat de prepoziția *fără* și de locuțiunile prepoziționale *afară de, afară din, ales de, fără cît, fără de, fără decît, fără numai* și adverbul *decît*: *Iară pre Vlodec l-au prins viu, fără alți mulți necunoscuți* (ULM, 142); *pre alții pre nimeni n-au îmbrăcat, fără numai pre baș-ceașu* (G. Cond. 310) etc.

Ca și la complementul *cumulativ*, o seamă de formații devin arhaisme: *alegînd de, ales de*. Această tendință se observă comparând „*Cazania*” lui Varlaam cu celelalte cazanii românești din

secolul al XVII-ea și al XVIII-lea care au la bază textul lui Varlaam¹⁹.

O perspectivă aparte în studierea gramaticii limbii române vechi propune Elena Dragoș, în *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică și Pedagogică R.A. București, 1995, prin observarea, în principal, a dimensiunii pragmatice, dar și stilistice, a fenomenelor sintactice specifice limbii vechi. Autoarea se bazează pe constatarea că „unele fenomene sintactice nu funcționează decât ca finalități pragmatice“ și că, în plus, „abordarea pragmatică a limbajului este o abordare de tip retoric [...]“ (p. 6). În ultimă instanță, este vorba de „încercarea de a accede la o sintaxă de perspectivă funcțional-pragmatică“ (*ib.*).

O primă chestiune care interesează demersul nostrum este *repetiția*, înțeleasă ca „fenomen cantitativ“, în sensul că „antrenează un număr sporit de elemente pentru exprimarea unei funcții sau relații sintactice [...]“ (p. 50).

Repetiția sintactică se deosebește de *repetiția textuală*, „realizată, în principal, prin simetrie și paralelism“ și care „antrenează uneori unități mai mari decât fraza [...]“ (p. 20–21). Între procedeele repetiției textuale întâlnim, *amadiploza*, *anafora*, *antimetateza*, *climaxul anaforic*, *chiasmul*. În ce privește *repetiția sintactică*, ea se caracterizează prin „identitatea elementelor formante“ în cadrul unei relații structurale²⁰. Pe de altă parte, repetiția se diferențiază net de *reluare*, deși, uneori, e posibil ca repetiția sintactică să fie o reluare ca în cazul exprimării subiectului mai întâi prin substantive, apoi prin pronume.

Un caz special de repetiție se întâlnește la *complementul intern*, numit în stilistică *figură etimologică*²¹. Ea este frecvent întâlnită în limba latină: *vir virum legit; manus manum lavat* etc. În acest context, Elena Dragoș, vorbește și de *complemente circumstanțiale (interne)* detaliindu-le astfel:

a) de loc: „*Ascunseși ei în ascunsul feței tale*“ (PS 53/21); „și-i *închidem* pe la *închisori*“ (Neculce L 183);

b) de timp: *s-au iernat într-acea iarnă*“ (Costin L 192/21);

c) de mod: „ca să învrătoșară mai vrătos de mere“ (PS 26/18); „după tocmeală toate lucrurile tocmescu-se“ (CC₂ 99/27); „și mergeu după Hristos mergîndu în pustie“ (CC₂ 26/19);

d) de mod comparativ: „ca uscarea uscară-se“ (PS 207/4);

e) de cauză: „bolește de vreo boală“ (CC₂ 82/14);

f) instrumental, exprimat prin nume de obiecte de natură ideală [...]: „cu frămsețea ceriului să ne înfrîmșețăm“ (CC₂ 102/5); „cu multe cinsși cinstită noi“ (CV 98).

g) de scop: „va veni între o a doua a lui și înfricoșată venire“ (CC₂ 306 (1));

h) de relație: „vom învia întru viața cea netrecută și neschimbată“ (Varlaam 98/7);

i) sociativ: „Și cu alesii alesu veri fi“ (PS 27/27);

j) element predicativ suplimentar: „Puseră seamnele sub seamne“ (PS 147/4)²².

Problema circumstanțialelor revine în secțiunea dedicată *relațiilor sintactice*, considerate ca relații structurale, dintre care s-a oprit la relațiile de dependență (bi- și unilaterale, deci acordul) și la relațiile de subordonare cunoscute.

Autoarea face distincția între *dependența juxtapusă* și *dependența (subordonată) joncțională*, urmărind, în cazul acesteia din urmă, și *dependența joncțională intrapropozițională*. Dintre complementele discutate ne interesează următoarele:

Complementul circumstanțial de loc: introdus prin prepozițiile *din* și *în*, care arată punctul de plecare: „Ne-ai răscumpărat *din* păgubitura de vecie“ (S 167), celelalte prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (*cătră, de, dentru, în dreptul, întru, pre*) indicând locul: „merseră *cătră un arbure*“ (TM 190): „unii ce era *dentru Asin* începători“ (CV X/8–9) etc. Unele prepoziții apar cu sens schimbat: *printru* „prin“: „trecu(m) *printru foc și apă*“ (PS XLI/12); *spre* „peste, deasupra“: „Pune Pavil mărul *spre ei*“ (Rosetti XIII–XIV: 121).

Complementul circumstanțial de mod, având specifice prepozițiile *în, pre* „după, conform“, *fără de* etc.: „cinstesc muierea *pre înțelepciune, pre smerenie, pre bunețe*“ (S 17).

Complementul circumstanțial de mod comparativ, construit cu *ca și, de* „decât”: Așa-i iubește *ca și lumina* ochilor săi“ (S 19); „Gândesc că aceia sînt [...] mai păcătoși *de ceilalți*“ (S 32).

Complementul circumstanțial de timp, cu prepoziții și locuțiuni prepoziționale, precum: *de, întru, în, nainte de, pînă la, pre*: „scolumă *de noapte*“ (PS 179); „Cade-se cum [...] și noi, *nainte de moarte*, să închidem ușa [...] (S 68).

Complementul circumstanțial de cauză introdus, în special, prin prepoziția *de*: „Iov Patriarhul [...] mult au pățit [...] *de haldezani, de muiera sa și de priatinii lui*“ (S 85).

Complementul circumstanțial de scop, marcat prin prepozițiile *a, de, pre* „spre”: „Merse în pădure *a leamne*“ (Dosoftei VS 22, 26); „Am tipărit aceste propovedanii *de petrecanie* morților“ (S 6); „Să poată priveghea [...] pentru sufletele noastre, *pre lauda* numelui tău celui sfînt“ (S 35).

Complementul circumstanțial instrumental, cu prepozițiile *cu, de, în, pre, prin*: „Împle [...] pre iubiții săi *de nevoi*“ (S 87); „Irod Antipat să dezmiarda *în jocul* fetei Irodiidii“ (S 46). Aspectul negativ era redat prin „prepoziția compusă *fără de*: „*Fără de îngăduitura* lui Dumnezeu nu s-ară putea nice mișca oamenii“ (S 34).

Complementul circumstanțial sociativ se introduce prin *ce*, dar și prin *cu... depreună*: „Au pornit Iacov *cu muiera* lui [...] și *cu toată gloata* lui *depreună* (S 148).

Complementul circumstanțial de relație, introdus prin *ca și spre*: „Ție *cu bărbatului* iubit, potolește-ți tot binele. (S 79); „Scripturile sfînte [...] de pot face pre tine înțelept *spre spășenie*“ (S 31).

Complementul circumstanțial opozițional, introdus prin locuțiunea prepozițională *în loc de*: „Dezmierdăciunile aceștii lumi, *în loc de minune* dulce adopă pre oameni cu otravă.“ (S 19).

Complementul circumstanțial de excepție coincide ca structură cu *circumstanțialul cumulativ*. Se deosebesc prin contextele distribuționale: complementul de excepție implică enunțuri negative sau interogative cu răspuns negativ, iar ca topică stă după predicat, de vreme ce circumstanțialul cumulativ stă înaintea predicatului²³.

Structural, circumstanțialul de excepție este format „dintr-un grup prepozițional“ sau dintr-un adverb „cu valoare de prepoziție“: *alegînd (de), trecînd (de), asupra de*, care sunt inovații ale românei vechi, și *fără*, alături de *fără de*: „*Nemică* mai mult nu punem voao greiune, *alegînd de nevoile acesteia*“ (C Pr. 72/10–11). „Doamne, *trecînd de tine* altul nu știu.“ (P r-s 427/21–22).

Adverbul *rutescu* are și valoare exceptivă, și valoare cumulativă: „*rutescu aceia* ce vor asculta eu le voiu dulceața raiului în vecie de veac“. (CDB I).

În secolul al XVII-lea, complementul de excepție folosea ca element introductiv specific locuțiunea *fără numai* cu forma negativă a verbului:

„Îngerii [...] nu le-ară putea număra, *fără numai* singur *Dumnezău*.“ (S 17).

Complementul circumstanțial cumulativ are ca elemente introductive grupurile prepoziționale *afară de, asupra de, cătră aceasta/aceia* sau adverbe ca *alegînd, rutescu* (v. *supra*), *lîngă aceștea*, plus un grup nominal/prepozițional de acuzativ sau dativ, întreaga construcție precedând predicatul sau alt determinat:

„*Asupră de aceasta* Iosif văzu un vis“. (PO 127).

„*Lîngă aceștea*, iară prorocia lui Varlaam prorocul.“ (PO 5/13).

„*Cătră aceasta* [...] să nu ucidem.“ (CC₂ 356).

Complementul circumstanțial concesiv apare mai târziu, în secolul al XVII-lea, și prezintă un element joncțional stabil: *în pizma* „în ciuda, în pofida“:

„*Ce-n pizma lor* pre cap mă vor unge.“ (D 22).

Dar în *Pravila* lui Vasile Lupu (1646) apare deja, ca inovație, locuțiunea *cu toate* urmată, din ce în ce mai frecvent, de *aceștea/aceștea*, sesizate uneori și la nivel transfrastic:

„Și *cu toate aceștea* pricini [...] vedeți-l cît iaste de despărțit de aceia.“

Se mai precizează că în Transilvania, în aceeași perioadă, funcționează locuțiunea *în butul* „în ciuda“, calc după magh. *bie*:

„În *butul craiului*, în ținuturile sale nu-l vei ținea“ (Șincai).

De altfel, și *deasupra* și *asupră de*, de la complementul cumulativ, sunt calcuri după magh. *folólte*²⁴.

Ca o concluzie privitoare la elementele joncționale analizate, Elena Dragoș subliniază faptul că multe din grupurile introductive ale diverselor complemente vehiculează cuvinte autosemantice (vezi complementul circumstanțial de excepție, cel cumulativ sau chiar cel concesiv), care ulterior fie că s-au abstractizat, fie că au fost înlocuite cu prepoziții sau locuțiuni specializate pentru anumite funcții relaționale. Sunt amintite aici grupurile de tipul *alegînd de, trecînd de, rutescu* sau *în pizma*. În cazul primelor două, „în structura de adîncime avem de-a face cu un sens condițional sau ipotetic, pentru ca abia în structura de suprafață să contracteze un sens de exceptare“. În evoluția spre faza modernă, *rutescu*, care introduce atât un complement de excepție, cât și unul cumulativ, a fost înlăturat de *cu toate*²⁵.

De altfel, mai precizează autoarea, o caracteristică pregnantă a sintaxei secolului al XVI-lea este procedarea „*fie prin exces, fie prin lipsă*“²⁶.

Note

1. C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2009, p. 192–193.
2. *Ibid.*, p. 365, SLRV, p. 158–161.
3. C. Frâncu, p. 193–194.
4. *Ibid.*, SLRV, p. 161–164.
5. C. Frâncu, p. 194–195.
6. *Ibid.*, p. 366–367; SLRV, p. 172–175.
7. C. Frâncu, p. 195–196.
8. *Ibid.*, p. 367–368; SLRV, p. 175–176.
9. C. Frâncu, p. 196–197.
10. *Ibid.*, p. 368–369; SLRV, p. 176–179.
11. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 198. Cf. și *idem*, *Formarea și evoluția complementului concesiv în limba română*, SCL, 1977, nr.1, p. 15–26.
12. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 369–370; SLRV, p. 180.
13. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 197–198.
14. *Ibid.*, p. 370; SLRV, p. 179–180.
15. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 198–199.
16. *Ibid.*, p. 370–371. Cf. și *idem*, *Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche*, AL, 1969, p. 69–116. SLRV, p. 180–181.
17. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 199–200.

18. *Ibid.*, p. 371.
19. *Ibid.*, p. 371–372. Cf și *idem*, *Complementele circumstanțiale de excepție și cumulativ în limba română din secolul al XVI-lea*, în ALIL, XXIV, 1973, p. 9–13; *idem*, *Limba Cazaniei lui Varlaam în comparație cu limba celorlalte cazanii din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în SLLF, III, p. 62 și urm. SLRV, p. 182–186.
20. Autoarea are în vedere modul în care Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 35, concepe *repetarea* ca o relație structurală ce conferă enunțului caracterul unui tot organizat.
21. Cf. Petru Creția, *Complementul intern*, în *Studii de gramatică*, I, p. 115-120.
22. Elena Dragoș, *op. cit.*, p. 54-55.
23. V. nota 19.
24. Elena Dragoș, *op. cit.*, p. 106-110.
25. *Ibidem*, p. 111.
26. *Ibidem*, p. 110.

Bibliografie

- Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. Valeria Guțu Romalo coord., *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. Gabriela Pană Dindelegan coord., *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
- Dragoș, Elena, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică și Pedagogică R.A., București, 1995.
- Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2009.

ADVERBIAL MODIFIERS IN OLD ROMANIAN LANGUAGE (Abstract)

Keywords: *Old Romanian language, grammar, adverbial modifiers*

In the study is taken into consideration a particular problem of the Old Romanian syntax, *that is* the actualisation of so named, in Romanian grammar terminology, „circumstantial complement”, as a part of the sentence. This syntactic term corresponds, in English grammar terminology, to „adverbial modifiers”, including, in a several way, also several „prepositional objects”. In this second part of the article are studied all „circumstantial complements” of the Romanian syntax, except of those of time, place and manner.